

MUĞLA KAZI VE ARAŞTIRMALARI 1

Editör
Bilal SÖĞÜT

MUĞLA KAZI VE ARAŞTIRMALARI 1

Editör
Bilal SÖĞÜT

Katkılarıyla Basılmıştır

Ankara - 2025

Muğla Kazı ve Araştırmaları 1

Editör

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Yayımlayan

Engin Devrez

Kapak Fotoğrafi

Prof. Dr. Bilal Söğüt

Kapak ve Cilt Tasarımı

Eylem Özdemir Candur

Tasarım ve Uygulama

İsmet Filizfidanoğlu

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.

Selanik 2 Cad., No: 64/13 Karadeniz İş Hanı 3 Kat, Kızılay-Ankara

Tel: 0312 419 85 67

www.bilginkultursanat.com / bilginkultursanat@gmail.com

Sertifika no: 20193

ISBN: 978-625-6925-91-5

Birinci Basım: Ağustos 2025

© Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Yazarın ve yayınevinin yazılı izni olmadan
hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Baskı:

Dijital Baskı Merkezi (Osman Sami Solak)

İvedikköy Mh. 1492. Cd.

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0533 577 6514

Matbaa Sertifika No: 70810

PROF. DR.
ADNAN DİLER'İN
ANISINA ARMAĞAN

İçindekiler

Takdim	vii
Sunuş	ix
Önsöz	xi
Amos Antik Kenti: Karia Khersonessosu'nun Lideri	1
Mehmet Gürbüz	
Güneybatı Anadolu'da Bir Türk-İslam Şehri: "Beçin Kalesi ve Orta Çağ Kenti" Kazı, Araştırma ve Restorasyon Çalışmaları.....	25
Kadir Pektaş	
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Halikarnassos Kuzey Nekropolü / Sel Kapanı Kurtarma Kazısı	41
Adnan Diler – Güner Özler – Serap Topaloğlu	
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Laboratuvarında Sualtından Çıkarılan Eserlerin Konservasyon Çalışmaları	59
Şirin Güler	
Çaltılar Höyük 2022-2023 Yılları Kazıları	67
Ayşegül Aykurt – Kadir Büyükelosoy – Nurçin Göçmen – Mertcan Kavas	
Euromos Antik Kenti 2022 -2023 Yılları Çalışmaları	93
Abuzer Kızıl – Mazlum Çur	
Fethiye Kalesi Kazı ve Araştırmaları	107
Kadir Pektaş	
Wallarima/Asarcık Tepe ve Hyllarima Kazıları: Kültür Tarihi Araştırmaları, Kısa Bir Özet..	121
Bekir Özer	
Iasos Kazısı 2022 - 2023 Yılları Kazı ve Araştırmaları	155
Asuman Baldıran	
Kalinda Kazısı 2022-2023 Yılları Çalışmaları.....	171
Fatih Onur – Mustafa Koçak	
Kastabos-Hemithea Kutsal Alanı 2022 Yılları Kazı Çalışmaları.....	179
Özkan Ertay	
Kaunos (KBİD) 2022-2023 Yılları Kazıları	191
Ufuk Çörtük	

Kedrai 2022 – 2023 Yılları Çalışmaları	201
Adnan Diler – Gülnaz Savran – Sevilay Zeynep Yıldız – Gözde Adıgüzel – Selim Yıldız	
Keramos (Ören) Arkeolojik Yüzey Araştırması.....	217
Billur Tekkök-Karaöz – Deniz Tamer – Ebru Tamer	
Kissebükü Antik Yerleşiminin Kent Dokusu Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	245
Hatice Özyurt Özcan	
Knidos – Burgaz – Emecik Apollon Kutsal Alanı Kazı ve Araştırmaları: 2022 – 2023 Yılları... 257	
Ertekin M. Doksanaltı	
Labraunda 2022 – 2023 Yılları Çalışmaları.....	271
Olivier Can Henry – İpek Dağlı	
Latmos ve Herakleia Antik Kentlerinde 2021 ve 2022 Yıllarında Yapılan Çalışmalar	285
Zeliha Gider Büyüközer - Aytekin Büyüközer	
Mobolla Antik Kenti 2022-2023 Yılları Kazı Çalışmaları.....	309
Gülnaz Savran – Adnan Diler – Seray Hoşgör	
Pedasa	319
Adnan Diler – Bekir Özer – Serap Topaloğlu	
Phoinix 2021-2023 Yılları Çalışmaları	349
Asil Yaman	
Serçe Limanı Hellenistik Dönem Batığı Sualtı Tespit ve Belgeleme Çalışması	373
Orhan Köyağasıoğlu – Emre Savaş	
Stratonikeia Batı Caddesinin, 2022-2023 Yılları Çalışmalarına Göre Mimarisi, Tarihi Süreci ve Yerleşim Dokusundaki Yeri.....	387
Bilal Söğüt – Tunç Sezgin – Eylem Özdemir Candur – Nihal Durnagözü	
Tlos Antik Kenti Kazı ve Araştırmaları	407
Taner Korkut	

Takdim

Ülkemizin seçkin tarihi ve doğal güzelliklerine sahip olan Muğla, yaklaşık 14 bin yıl öncesine uzanan tarihi ile karada ve denizde önemli merkezlerin kazıldığı ve restorasyonların yapıldığı yerlerden birisidir. Kazıların haricinde yürütülen yüzey araştırmaları da bulunmaktadır. Önceden bilinen ve yeni yapılan tespitlere bağlı olarak her geçen gün kazı ve araştırmaların sayısı artmaktadır.

Ülkemizde en çok kazının yapıldığı il olan Muğla’da günümüzde en az 28 ayrı alanda arkeolojik kazı ve restorasyon uygulamaları yapılmaktadır. Yerli ve yabancı heyetler tarafından sürdürülen, Cumhurbaşkanlığımızın, Kültür ve Turizm Bakanlığımızın koordinasyonunda gerçekleştirilen 16 kazı bulunmaktadır. Bu kazılardan 6’sı yerli bilim insanları tarafından yürütülmekte ve yılın 12 ayı boyunca kesintisiz devam etmektedir. Antik dönemlerden günümüze geniş bir yelpazede çalışmaların gerçekleştirildiği bu kazı ve restorasyon uygulamaları ile her geçen gün daha çok tespitler yapılmakta, kazılarda yeni yapılar ortaya çıkarılmakta ve bunların restorasyonları yapılarak ziyaretçilerin gezebilecekleri şekilde düzenlenmektedir. Kazıların dışında tescilli kültür varlıklarımızın projelerinin hazırlanması ve restorasyonunun yapılması konusunda da aktif çalışmalar yapılmaktadır.

Muğla Valiliği olarak yürütülen arkeolojik kazı ve araştırmalara destek vermekte ve imkanlar dahilinde bunları insanlığa ve Türkiye’imize kazandırmaya devam etmekteyiz. Bu çalışmaları önemsiyoruz çünkü yılın 365 gününde kültür ve tatil turizmiyle öne çıkmamız gerekiyor. Bu potansiyel ilimizde toplam uzunluğu 1100 km’yi aşan deniz kıyıları ve etrafındaki antik kentler ile fazlasıyla bulunmaktadır. Ören yerlerimizi gezen ziyaretçi sayıları da sürekli artmaktadır. Antik döneme ait bir liman kenti olan Knidos, Menteşe Beyliği ve Osmanlı’nın en iyi korunmuş yerleşim dokusuna sahip Beçin Kalesi ve antik dönemlerden günümüze farklı yerleşim dokusunun bir arada görüldüğü yaşayan tarih kenti Stratonikeia, başka yerde benzerini göremeyeceğimiz tarihi ve kültürel zenginliklerden sadece bazılarını oluşturuyor.

İlimizde yürütülen kazı ve araştırmalar ile ilgili 47 yazar tarafından kaleme alınan 24 yazının olduğu bu kitap, Muğla’da bu konuda yapılan ilk çalışmadır. Bu toplu kitap içindeki bilgilerin daha çok vatandaşımıza ulaşması ve bölgemizin bilinirliğinin artması çok önemlidir. Çünkü bu sayede daha geniş bir kitleye ulaşarak, ilimizin tarihi ve kültürel değerleri daha çok bilinir olacaktır.

Bilim insanları ve araştırmacılar ile kamu kurumları arasında iyi bilinen bu çalışmaların, halk ve ilgi duyan araştırmacılar tarafından da kolay ulaşılabilir olması, bilinmesi ve okunmasının sağlanması önemlidir. Ancak bu tür kitaplar yorucu ve uzun soluklu bir ekip çalışması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sempozyum sonrasında Muğla’da yapılan çalışmaların bir kitap olarak okuyucuya ulaşmasındaki emekleri için Kültür ve İl Turizm Müdürlüğümüze, yazıların toplanması ve editörlüğü için Prof. Dr. Bilal Söğüt’e, kazı ve araştırma sonuçları ile ilgili değerlendirme yazıları için hocalarımıza, Valilik çalışanlarına ve kitabın basımı konusunda destek veren Marmaris, Muğla, Fethiye, Bodrum ve Milas Ticaret odalarına çok teşekkür ederim.

Dr. İdris Akbıyık
Muğla Valisi

Sunuş

Muğla, tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu uygarlıkların izlerini üzerinde taşıyan dip tarihi MÖ 14 binlere kadar uzanan zengin bir kültürel mirasa sahiptir. 1.000'in üzerinde arkeolojik alan ve 6 binden fazla tescilli kültür varlığı ile Muğla, kültür turizmi alanında dünya çapında dikkat çeken bir destinasyona sahiptir. Bu alanlarda yürütülen kazılar, yüzey araştırmaları ve yapılan projelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Muğla'da 4'ü sualtında olmak üzere 28 farklı bölgede arkeolojik kazı ve araştırmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmalar, ilimizin sadece tarihine ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda kültür turizminin gelişmesine ve bölgenin ekonomik canlılığına da önemli katkılar sağlamaktadır. İlimiz sınırlarında Cumhurbaşkanlığı kararlı 16 kazı bulunmakta ve bunlardan 6 antik kentte yürütülen çalışmalar 12 ay kesintisiz devam etmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren 5 müze ve 26 düzenlenmiş ören yeri, ziyaretçilere zengin bir kültürel deneyim sunmaktadır. Bunlara ilave olarak yürütülen kazılarda ortaya çıkarılarak restore edilen eserler ve yeni başlayan çalışma alanları bölgenin turizm potansiyelini daha da artırmaktadır.

23–24 Kasım 2023 tarihlerinde Marmaris'te düzenlenen Muğla Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, bu benzersiz mirasın bilimsel platformlarda buluşmasına ve korunmasına katkı sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu etkinlik, bölgedeki arkeolojik çalışmaların paydaşları olan devlet kurumları, üniversiteler, akademisyenler ve yerel aktörler arasında önemli bir iletişim ve iş birliği zemini oluşturmuştur. Alınan olumlu geri dönüşlerden, sempozyumun çok yararlı olduğu görülmüştür.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile ilimizde yürütülen çalışmaların ele alındığı “Muğla Kazı ve Araştırmalar-1”, sempozyum sonrasında oluşan bu kitap, Muğla'nın kültürel mirasına ilişkin bilimsel birikimi artırmayı hedeflemektedir. Muğla'nın tarihi zenginliklerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması yolundaki bu önemli çalışmalara ışık tutacak olan bu eserin, kültür mirasına gönül vermiş tüm okuyucular için ilham kaynağı olacaktır.

Bu sempozyumun yapılması için izin veren Kültür ve Turizm Bakanım Sayın Mehmet Nuri Ersoy ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürüm Sayın Birol İnceciköz'e, sempozyum sürecinde ve sonrasında aşamalarda yakın ilgi ve desteklerini esirgemeyen Muğla Valimiz Sayın Dr. İdris Akbıyık'a, kazı ve araştırmalar ile ilgili bildirilerin kitaba dönüşmesi için emek veren ve editörlüğünü üstelenerek bu eserin ortaya çıkmasını sağlayan Prof. Dr. Bilal Söğüt'e, alanda yürüttükleri çalışmalar ve bu kitap için bilimsel desteği esirmeyen tüm kazı ve araştırma başkanları ile heyet üyelerine, bu kitabın basılarak okuyucuya ulaşması konusunda maddi desteklerini esirgemeyen Marmaris, Muğla, Fethiye, Bodrum ve Milas Ticaret odaları ile tüm emeği geçenlere çok teşekkür ederim

Hüseyin TOPRAK
Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürü

Önsöz

Tarihi, doğal ve kültürel değerleri ile Muğla, ülkemizin seçkin illerinden birisini oluşturmaktadır. Başka yerlerde benzerini az görebileceğiniz seçkin koylara sahip olan ilimizdeki tarihi değerlerde bu derece özgün ve ayrı bir öneme sahiptir. Bu tarihi önemini coğrafi yapısı ve ulaşım imkanları daha zenginleştirmektedir. Bu önem tarihin her döneminde olduğu için burada sürekli bir yerleşim olmuştur. Pre-historik Dönemlerden günümüze yerleşimlerin ve buluntuların yoğun olarak ele geçtiği Muğla’da binden fazla yerleşim olduğu tahmin edilmektedir. Bunların her birisi kendi içinde özgün buluntulara ve kalıntılara sahiptir.

Muğla il sınırları içinde karada ve denizde kısa ve uzun süreli yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Yapılan bu çalışmalarda elde edilen sonuçlar heyecanımızı daha çok arttırmaktadır. Bunlardan birisi Seydikemer ilçesi, Yakaköy Mahallesi sınırlarında Tlos antik kentinin hemen kuzeyinde bulunan Girmeler yerleşimindeki höyük kalıntısında gerçekleştirilen kazılarda ele geçen MÖ 12. bin yılının başlarına tarihlenen buluntulardır. Bunlar bize şimdilik en azından 14 bin yıldır bu bölgede yerleşimin olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Böylesine köklü tarihe sahip Muğla’da höyük, tepe, yamaç ve kale yerleşimleri dışında, liman kentleri ve su altı batıkları olmak üzere farklı yerlerde çeşitli tarihlere ait alanlarda kazılar yapılmaktadır. Tüm bu kazılara ilave olarak yüzey araştırmaları da sürdürülmektedir. Bakanlar kurulu kararlı yerli ve yabancı bilim insanları tarafından yapılan çalışmaların dışında Müze Müdürlükleri başkanlığında da yoğun bir kazı faaliyeti sürdürülmektedir. Müze Müdürlükleri başkanlığında yapılan çalışmaların bazıları bilimsel kazılardan daha geniş ekipler ile yürütülebilmektedir. Sahillerde Tunç Çağı’ndan günümüze yürütülen su altı çalışmaları aynı derece özgün buluntuların ve tespitlerin yapıldığı yerlerdendir. Önceden sadece höyük kazılarında duymaya alışık olduğumuz Tunç Çağı ve sonrasına ait yerleşim dokusu ve buluntuları, son zamanlarda klasik kent kazılarında da artarak görülmekte ve bu tespitler bölgeye olan ilgiyi daha çok arttırmaktadır. Tabi ki bunlar aynı zamanda önceden bilinenlerin de güncellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Arkeolojide “*son kazma son söz*” olarak bilinir. Kazı olduğu sürece yeni tespitler sürekli olacaktır.

Tarihi devirler içinde özgün yerleşim dokusu ve seçkin buluntuların ele geçtiği Muğla’da yapılan çalışmalar ülkemiz için ayrı bir öneme sahiptir. Günümüz için Muğla’daki en erken kalıntının olduğu Tlos-Girmeler, farklı özelliklere sahip Knidos, Kaunos ve Iasos gibi liman kentleri, antik dönemden tapınağı ayakta olan Euromos, Menteşe Beyliği ve Osmanlı Dönemi’ne ait yerleşim dokusun net görülebildiği Beçin Kalesi, antik dönemlerden günümüze yerleşim dokusu ve kalıntıların bir arada görülebildiği Stratonikeia, antik yapıları ve dini törenleri daha iyi bilinen Labraunda ve Lagina gibi kutsal alanlar bunlardan sadece bazılarını oluşturmaktadır. Bu örneklerin sayısını arttırmak mümkündür. Müzelerimizde aynı şekilde özgün buluntu ve eserlere sahiptir. Bunların büyük bir kısmı alanda çalışma yapan araştırmacılar tarafından iyi bilinmektedir. Ancak bunların herkes tarafından kolay ulaşılabilir bilgiler olmasının çok önemli olduğuna inanıyorum. Özellikle günümüzde kaynağı net olmayan bilginin fazla olduğu sosyal medya ortamında, kazı ve araştırmasını yapan uzmanlar tarafından verilen bilgilerden insanlarımızın beslenmenin önemi daha fazladır.

Tarihi ve kültürel değerlere ilginin fazla olduğu ve bunların yoğun konuşulduğu bir dönemde Muğla ilinde yürütülen kazı ve araştırmalar ile ilgili bir sempozyum düzenlemesi ve buna kamu kurumları dışında sivil toplum örgütleri ve halkın sahip çıkmasının çok kıymetli olduğu açıktır. Çünkü Muğla’da kalabalık bir bilim insanı ve araştırmacılar tarafından çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaları yapanların bir araya gelerek tespit ve buluntularını açık bir ortamda paylaşmaları Muğla Kazı ve Araştırmaları Sempozyumunda gerçekleştirilmiştir. Böylece Muğla’da bir ilk yaşanmıştır.

Sempozyum dışında Muğla’da yürütülen kazı ve araştırmaların bir kitaba dönüşmesi fikri ise ilimizde bilgi ihtiyacı ve bilimsel sonuçların kalıcı olması için gerekliydi. Muğla’da yapılan kazı ve araştırmaların sürekli bir çalışma olarak basımının sağlanma imkânı olduğundan bir serinin ilk kitabı olarak “*Muğla Kazı ve Araştırmaları-I*” adlı çalışmanın hazırlanmasına karar verilmiştir. Dilerim editörlüğünü üstlendiğim bu ilk çalışma, pek çok sayılara ulaşan bir seri olarak devam eder. Bu sayede Muğla’da yapılan çalışmaların tamamının tek bir kitapta toplanması ve doğru bilgiye kolay ulaşılabilir olması sağlanmış olacaktır.

Kazı ve araştırma başkanları ile bunların heyet üyelerinden ve Müze çalışanlardan oluşan 47 bilim insanı ve araştırmacının kaleme aldığı kitap içinde 24 ayrı bölüm bulunmaktadır. Bu yazılar kazı ve araştırma sonuçları ile alanda yapılan restorasyon uygulamalarını içermektedir. Buradaki yazıların bazıları, antik yerleşim ile ilgili genel değerlendirmeleri içermekle birlikte ağırlıklı olarak 2022 ve 2023 yılı çalışmalarından oluşmaktadır.

Bu vesile ile son yıllarda kaybettiğimiz, Muğla bölgesinde pek çok alanda önemli çalışmalara destek veren, ulusal ve uluslararası özgün projeler yürüten ve öğrenciler yetiştiren Prof. Dr. Adnan Diler hocam başta olmak üzere ahirete intikal etmiş tüm hocalar ve araştırmacılara Allah’tan rahmet, yaşayanlara sağlık, afiyet ve güzel çalışmalar yapmayı dilerim.

Kazı ve araştırmaların haricinde bu tür yayınların yapılmasında gerekli izinleri veren Kültür ve Turizm Bakanımız Sayın Mehmet Nuri Ersoy’a, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürümüz Sayın Birol İnceciköz’e, bu kitabın basılması ve ilimizdeki arkeolojik çalışmaların sürdürülmesinde desteklerini esirgemeyen Muğla Valimiz Sayın Dr. İdris Akbıyık ve Vali Yardımcımız Sayın Murat Sarı’ya, yoğun çalışmaların tüm süreçlerinde bize destek veren İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın Hüseyin Toprak ve Aslı Yörük ile tüm emeği geçenlere, yoğun günlük çalışmalarına rağmen yazıları ile bizden destek ve bilimsel paylaşımlarını esirgemeyen değerli bilim insanları tüm yazarlara, kitabın basılmasında maddi desteklerini esirgemeyen Marmaris, Muğla, Fethiye, Bodrum ve Milas Ticaret odalarına çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
Editör

Tlos Antik Kenti Kazı ve Araştırmaları

Taner Korkut*

Muğla ili, Seydikemer ilçesinin yaklaşık 15 km güneydoğusunda, Eşen Vadisi’ni doğu yönden sınırlandıran Akdağlar’ın batı yamacında konuşlanmış Tlos Antik Kenti, gerek sırtını yasladığı dağlık bölgedeki geniş teritoryum alanı gerekse Eşen Ovası’na hâkim coğrafi konumuyla Lykia Bölgesi’nin önemli kentleri arasındadır (**Res. 1**). Yakaköy Mahallesi sınırlarında kalan antik kentin komşuları arasında kuzeyde Araxa, kuzeydoğuda Oinoanda, güneyde Xanthos, güneybatıda Pınara ve batıda Telmessos gibi önemli diğer Lykia yerleşimleri bulunmaktadır¹.

Antik mitolojide her kentin bir kuruluş efsanesi ve bir de kurucu kahramanı vardır. Tlos’un kuruluş efsanesinde kent adının Tremiles ile Praxidike’nin dört oğlundan biri olan Tloos’dan geldiği kabul edilmiştir. Ayrıca Pinaros, Xanthos ve Kragos da onun kardeşleridir. Aslında Tlos kent adı Likçe bir ifade olan *Tlawa* kelimesinden türetilmiştir. *Tlawa* ismi ise, MÖ 15. yüzyıldan itibaren Hitit metinlerinde sıkça geçen Lukka topraklarındaki *Dalawa* yerleşimi ile özdeşir². *Dalawa* isminin geçtiği Hitit kaynakları arasında Konya-Yalbürt’da bulunan ve üzerinde büyük Hitit kralı IV. Tuthaliya’nın Lykia Ülkesine düzenlediği seferin hieroglif yazıtıyla anlatıldığı açık hava tapınağı ortostatları büyük önem taşımaktadır³. Sözkonusu ortostatlardan 14.-15. bloklar üzerinde: “Dalawa Ülkesi’ne indim. Dalawa Ülkesi’nin kadınları ve çocukları önümde eğildiler. Erkeklerini beraberimde götürdüm. Öküzleri ve koyunları boldu”, ifadesi okunmaktadır.

Yazılı belgelerde Tlos için belirleyici olan Hitit Dönemi yerleşim antik kentte ele geçen arkeolojik buluntularla da desteklenmektedir. Özellikle Geç Tunç Çağ’a tarihlenen buluntular arasında taş balta ve küçük el aletleri ile farklı formlar gösteren bronz baltalar, hançer ve ok uçları öne çıkmaktadır. Bunlardan başka stadyum düzlüğündeki kazılar esnasında mimari bir konteks ile bağlantılı olarak gün ışığına çıkarılan çok sayıda seramik de bu dönemin habercilerindendir⁴.

Diğer yandan Tlos’da yaşayan ilk insanların geçmişi hem kent merkezinde gerçekleştirilen kazılar esnasında ulaşılan arkeolojik veriler hem de Tlos teritoryumundaki Girmeler Höyük ve Arsa mağara buluntuları ışığında Hititler zamanından çok daha öncesine geri gitmektedir. Tlos kent merkezinde yürütülen kazı çalışmalarında Erken Kalkolitik Dönem’den itibaren tarihlenen seramik, taş balta, çakmaktaşı ve obsidiyen el aletleri ile süs eşyaları gibi buluntulara rastlanılmıştır. Benzer arkeolojik buluntular

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 07058 Kampüs-Antalya. Email: tkorkut@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9810-231X

Gerekli izin ve destekleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ile Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü’ne teşekkür ederiz.

¹ Tlos Antik Kenti için bkz. Korkut 2015.

² Carruba 1993, 13.

³ Poetto 1993, 70-74.

⁴ Korkut vd. 2019, 29-31.

Resim 1- Tlos Antik Kenti Genel Görünüm.

Tlos'un hemen kuzeyinde bulunan Girmeler yerleşimindeki höyük kalıntısında gerçekleştirilen kazılarda ele geçmiştir. Girmeler Höyüğü'nde lokalize edilen en erken yerleşim katmanı yapılan C 14 analizleri doğrultusunda MÖ 12. bin yılının başlarına tarihlenmektedir. Hitit Dönemi öncesi yerleşim tarihine ışık tutan buluntuların tespit edildiği diğer bir alan ise Arsa Köyü sınırları içerisindeki Tavabaşı mağaralarıdır. Tavabaşı mağaraları da benzer şekilde bölgenin prehistorik dönem insanının sosyal yaşam detaylarını sunan arkeolojik buluntular içermektedir. Mağaraların içlerinde ve çevresinde bulunan arkeolojik kalıntılar seramikli Neolitik Dönem'e kadar tarihlenebilmektedir. Mağaraların dış yüzeylerinde bulunan farklı ikonografideki kaya resimleri erken dönemlere ait Tavabaşı yerleşiminin diğer kanıtlarındandır⁵.

Geç Tunç Çağı sonunda daha önce tüm Anadolu'yu kontrol altında tutan Hitit İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiş ve Demirçağ başlangıcıyla ortaya çıkan farklı devlet yapılanmaları ile Anadolu yeniden şekillenmiştir. Bu yeni ve güçlü yapılanmanın kısa bir süre içerisinde nasıl gerçekleştiği halen tartışılmaktadır. Bazı bölgelerde bu değişim kesintiye uğramış ve takip edilememiştir. Bundan dolayı da Erken Demirçağ içinde bir karanlık dönem yaratılmıştır. Oluşturulan bu karanlık dönemde Lykia Bölgesi'nde de bugüne kadar tam olarak açıklanamayan sorunlar bulunmaktadır. Demirçağ başlangıcından MÖ 540 yıllarındaki Pers istilasına kadar Lykia Bölgesi'nde arkeolojik buluntunun pek fazla ele geçmemesi bu sorunun ana nedeni olmalıdır. Ancak benzer bir tarihsel yorumlama Tlos için geçerli değildir. Tlos ve yakın çevresinde Epi-Paleolitik Dönem ile başlayan yerleşimin Demirçağ'a kadar kesintisiz devam ettiği örneklerle belgelenmiştir. Son yıllarda Tlos stadyum düzlüğünde yürütülen kazılar esnasında Erken Demir Çağ, Geometrik ve Arkaik dönemlere ait yerleşim katmanlarına aynı alanda ulaşılmıştır⁶.

⁵ Tlos ve yakın çevresindeki prehistorik dönem yerleşim tarihçesi için bkz. Takaoğlu vd. 2014; Korkut vd. 2019; Erdoğan vd. 2021.

⁶ Korkut vd. 2019, 32-33.

MÖ 540 yıllarında Harpagos önderliğindeki Pers ordularının Lykia Bölgesi'ni istila etmesiyle bağımsızlık yitirilmiş ve beylikler dönemi sonuna kadar tüm Lykia Pers egemenliği altında kalmıştır. MÖ 360 yıllarında Limyra Beyi Perikle'nin Perslere karşı başlattığı bağımsızlık savaşının başarısızlıkla sonuçlanması ardından Lykia kısa bir süreliğine Karya Bölgesi'ne bağlanır. MÖ 333 yılında Büyük İskender Lykia Bölgesi'ne de egemen olmuştur. İskender'in ölümünün ardından egemenlik sırasıyla Antigonoslar, Ptolemaioslar, Seleukoslar ve Rhodos arasında sürekli el değiştirmiştir. Lykia'nın bu karmaşık dönemi, MÖ 168 yılında Roma Senatosu tarafından Lykia'nın bağımsızlığının tanınması ve böylece de Lykia Birliği'nin resmileşmesiyle son bulmuştur⁷.

Tlos Antik Kenti Pinara, Xanthos, Patara, Myra ve Olympos gibi Lykia Birliği'nin üç oy hakkına sahip en büyük altı şehirden biri olarak kabul edilmiştir. MS 43 yılında Roma İmparatoru Claudius Lykia Bölgesi'ni bir Roma eyaletine dönüştürür. Bu dönemde de Tlos birlik içindeki önemini korumuş ve metropolis ünvanını taşımaya devam etmiştir. Hristiyanlık Dönemi ile birlikte Lykia Bölgesi'nde oluşturulan önemli piskoposluk merkezleri arasında Tlos'un da adı geçmektedir. MS 451 yılında Tlos piskoposu Andreas, Kalkedon konsil toplantısına katılmıştır. Tlos'un Lykia şehirleri arasındaki bu dinsel öneminin MS 12. yüzyıla kadar devam ettiği arkeolojik buluntularla belgelenmiştir. Tlos Antik Kenti sahip olduğu bu tarihsel önemi önce Beylikler Dönemi'nde hissettirmiş ve daha sonra bunu Osmanlı Dönemi'nde de sürdürmüştür. Menteşeoğulları Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşünden sonra güneybatı Anadolu'daki Bizans egemenliğine son vermiş ve Muğla merkez olmak üzere bölgede 13. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir hâkimiyet kurmuştur. Bu esnada Tlos Antik Kenti ve çevresinde daha eski kalıntıların üzerinde yeni yerleşim alanları oluşturulmuştur. Bölge daha sonra diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altına girmiş ve "Menteşe Vilayeti" olarak adlandırılmıştır. Tlos akropolünün zirvesinde antik dönem kalıntıların kullanılmasıyla inşa edilen görkemli şato da Osmanlı Dönemi'ne aittir. Arşiv kayıtlarından şatonun Menteşe Sancağı sınırları içerisinde kaldığı ve 19. yüzyılın başında sancağın iki ayanından bir olan Ali Ağa tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir.

Uzun yıllar boyunca kendi kaderine terkedilen kent 19. yüzyılda bölgeye gelen seyyahlar tarafından yeniden keşfedilmiştir. Ch. Fellows ilk kez 1838 yılında Tlos Antik Kenti'ni ziyaret etmiş ve bu geziye ait notların yer aldığı yayınlara kısaca tanıtmıştır. Tlos Antik Kenti'ndeki ilk kapsamlı ve bilimsel araştırmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Akdeniz Üniversitesi işbirliğinde 1994 yılında yüzey araştırması olarak başlatılmış, 2005 yılında kazı izninin verilmesiyle de ilk resmi kazılara başlanmıştır. Tlos Antik Kenti 6 Şubat 2009 tarihi itibarıyla UNESCO'nun Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında "Dünya Mirası Geçici Listesine" eklenmiştir. Tlos'un zengin kültürel ve doğal mirasının dünya miras listesinde daha fazla temsil edilebilmesi amacıyla akropol ve kaya mezarları, meclis binası yapı kompleksi, stadyum alanı, büyük hamam, gymnasium hamam, kronos tapınağı, kent bazilikası ve tiyatro gibi kentin anıtsal yapılarının kazılarına öncelik verilmiştir. Bunlardan başka bölgenin prehistorik tarihini şekillendiren Girmeler ve Tavabaşı yerleşim alanlarında da araştırmalar yürütülmektedir.

Tlos kent merkezini batı yönden sınırlayan yükselti *akropol* olarak adlandırılır (**Res. 2**). Akropolde Klasik Dönem'den itibaren tarihlenen yerleşim kalıntıları görülebildiği gibi yamacındaki *nekropol* alanında farklı gruplara ayrılarak değerlendirilen mezar anıtları bulunmaktadır. Akropolün zirvesinde Osmanlı Dönemi'nde bir şato inşa edilmesinden erken dönem kalıntıları kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Akropolün yamaçlarındaki *nekropol* alanı ise daha iyi korunmuş durumdadır (**Res. 3**). Mezar anıtları

⁷ Genel olarak Lykia Bölgesi için bkz. Çevik. 2015.

Resim 2- Tlos Akropolü.

Resim 3- Nekropol Alanı Kaya Mezarları ve Lahitler.

içerisinde “kaya mezarları” en büyük grubu oluşturur. Lykia ev mimarisini anımsatan kaya mezarları gösterişli cephe düzenlemesiyle ne çıkar ve genelde anakayadan yontulmuştur. Bunlardan başka bir tapınağın n cephesini yansıtan üçgen alınlıklı kaya mezarları da kullanılmıştır. Genelde aile gmt olarak kullanılan kaya mezarlarının i düzenlenmesinde farklı zaman dilimlerinde değişiklik yapıldığı bilinmektedir. Arkeolojik buluntular ışığında bir kaya mezarının yaklaşık 600 yıl gibi uzun bir süre kesin-

tisiz kullanıldığı anlaşılmıştır. Mezar anıtlarının ikinci büyük grubunu “lahitler” oluşturmaktadır. Lahitler semerdam kapaklı olabildiği gibi üçgen alınlıklı kapaklı lahitler de tespit edilmiştir. Lahitlerin bir kısmı *hyposorion* üzerine oturtulmuştur. Diğer yandan direk zemine yerleştirilmiş veya yerden hafifçe yükseltilmiş bir podyum üzerinde duran lahitlerin sayısı da az değildir.

Kent merkezini batı yönden sınırlayan akropol yükseltisinin doğu eteğinde Hellenistik Dönem’de stadyum ile birlikte meclis binası yapı kompleksi de inşa edilmiştir (**Res. 4**). Söz konusu mimari dokunun büyük bir değişiklik yapılmadan Roma Dönemi’nde de kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir. Tek bir stylobat üzerinde iki farklı mekan olarak inşa edilen yapının kuzey mekanı *Prytaneion* güney mekanı ise *Bouleuterion* olarak kullanılmıştır. Meclis binası yapı kompleksi kazıları 2022 yılı kazı sezonu ile birlikte tamamlanmış olup bu alanda korumaya yönelik çalışmalara halen devam edilmektedir.

Akropolün hemen doğu eteğindeki düzlükte “stadyum alanı” bulunmaktadır (**Res. 5**). Bu alan kuzey, güney ve doğu yönlerden U formunda sütunlu bir galeriyle çevrelenmiştir. Batı yöndeki tek taraflı olan oturma tribünü akropolün eteğindeki anakayadan dokuz oturma sırası olmak üzere yontularak oluşturulmuştur. Stadyumun tam ortasında 72 x 8,30 m ölçülerinde bir havuz ve havuzun hemen önünde bir çeşme yapısı yer alır. Havuzun derinliği yaklaşık 1 m civarındadır ve etrafında havuzdan taşan suların tahliye edildiği taş kanal sistemi bulunmaktadır. Havuz ve çeşme düzenlemesi tüm bu alanın sadece stadyum amaçlı değil, aynı zamanda diğer sosyal ve dinsel aktiviteler için de kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir.

Doğu yöndeki üst terasta bulunan “kent agorasının” batı kenarında inşa edilmiş iki katlı dükkan yapılarından zemin katlar stadyum alanına yönlendirilmiştir. Ayrıca buradan uzunca bir caddeyle güney yöndeki *gymnasium* hamam yapısına ulaşılır. Söz konusu caddenin tam ortasından anıtsal bir kapıyla dükkanların ikinci kat seviyesinde bulunan agora düzlüğüne çıkılır. Yakın zamanda antik kentin ortasın-

Resim 4- Stadyum Alanı ve Meclis Binası Yapı Kompleksi.

Resim 5- Stadyum Düzlüğü ve Dükkanlar.

dan geçirilen asfalt yol agoraya büyük zarar vermiş, toprak altında duran agora merkezi dışında çok fazla kalıntı günümüze ulaşmamıştır.

Agora düzlüğünün hemen güneyindeki alan üzerinde kentin dinsel yapıları yükselmektedir (**Res. 6**). Alanın hemen güney köşesinde olduğu yere yıkılmış vaziyette duran bir tapınak kalıntısı bulunmaktadır (**Res. 7**). Tapınağa ait alınlığın ve ön cephe düzenlemesinin yıkıntı durumundan yapının kuzey-güney

Resim 6- Agoranın Güneyindeki Alan.

Resim 7- Kronos Tapınağı.

doğrultuda olduğu ve korinth düzeninde inşa edildiği anlaşılmıştır. Tapınak alanında bulunan yazıtlar yapının Tanrı “Kronos” için inşa edildiğini ve Erken Roma Dönemi’nden itibaren tanrının onuruna her yıl Tlos’da “*Kroneia*” şenlikleri düzenlendiğini göstermiştir.

Kronos tapınağının hemen kuzey yönünde, ilk evresi Erken Hıristiyanlık Dönemi’nde inşa edilmiş “kent bazilikası” yer alır (**Res. 8**). Mimari bakımdan dönemin haç formulu bazilikalarını anımsatan yapı üç sahnalıdır ve doğu-batı eksenindedir. Bazilikanın apsis kısmı doğuya bakmaktadır; girişler ise batı yönündedir. Büyük bir kısmı ayakta duran duvarlar moloz taş kullanılarak oluşturulmuştur. Ancak yer yer devşirme malzeme olan düz blokların ve sütunların kullanıldığı da gözlemlenir. Mimari yapı farklılıklarından, bazilikanın batısındaki girişlerin hemen önünde bulunan dikdörtgen formdaki atriumun daha sonraki bir dönemde ilave edildiği anlaşılır. Bazilikanın güney yönündeki şapel yapısı da daha sonra oluşturulmuştur. Alanda ele geçen buluntular bazilikanın MS 12. yüzyıla kadar kullanıldığını göstermiştir.

Üzerinde kentin dinsel yapılarının yükseldiği alanın güney ve batı yönlerinde, daha alt seviyedeki düzlüğe iki hamam kompleksi yerleştirilmiştir. Alanın hemen güney yönünde bulunan yapı ölçülerinden dolayı “büyük hamam” olarak adlandırılmıştır (**Res. 9**). Yan yana dizili ve ikişer kapı geçişiyle birbirine bağlanmış üç mekandan oluşan büyük hamam, mimari özellikleri dolayısıyla tipik bir Lykia hamamı görüntüsü sergiler. Hamamın doğu yönünde bulunan ve giriş mekanı olarak kullanılan soğukluk bölümü (*frigidarium*) kuzey-güney doğrultuludur. Kuzey yönden anıtsal bir kapıyla girilen mekan, güneyde yedi

Resim 8- Kent Bazilikası.

Resim 9- Büyük Hamam.

kemerli pencere düzenlemesinin olduğu apsidal bir yapıyla Eşen Vadisi'ne bakmaktadır. Söz konusu apsidal bölümün içinde merdivenlerle inilen yarım daire formunda bir havuz da bulunmaktadır. *Frigidarium* mekanının batı duvarının tam ortasındaki kapılarla geçilen bölüm hamamın ılıklik kısmını (*tepidarium*) oluşturmaktadır. Hamamın en batı ucunda ise sıcaklık bölümü (*caldarium*) bulunmaktadır.

Büyük hamamın hemen kuzeybatısında yükselen ve benzer şekilde üç mekandan oluşan yapı ölçülerinden dolayı “küçük hamam” olarak adlandırılır (**Res. 10**). Ancak büyük hamamda gözlemlenen Lykia tipi sıra mekanlı düzenlemeye burada rastlanılmaz. Ayrıca küçük hamamın kuzey yönüne entegre edilmiş ve gymnasiumun bir parçası olan palestranın varlığı da ayırıcı bir özelliktir. Palestranın kuzey ve güney yönlerinde soyunma kabinleri ve çeşme düzenlemeleri yer almaktadır. Lykia Bölgesi'nde bilinen palestralı hamam yapılarının sayıları çok fazla değildir. Bu bakımdan gymnasium-hamam kompleksi olarak tanımlanan yapının Lykia Bölgesi hamam mimarlığı içerisinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Kent merkezinin doğu sınırını yamaca yaslandırılmış tiyatro yapısı çizer (**Res. 11**). Tlos tiyatrosu ikinci caveasının hemen üst ortasında yer alan tapınak mimarisi, sahne binasının görkemli iç ve dış cephe düzenlemesiyle Anadolu tiyatroları içerisinde ayrı bir öneme sahiptir (**Res. 12**). Tiyatroda bulunan yazıtlardan yapının Roma Dönemi'nde çok kez tamirat geçirdiği anlaşılmaktadır. Ancak tiyatronun genel mimari yapısı ve Augustus Dönemi'ne tarihlenen onarım yazıtı yapının Hellenistik Dönem'de inşa edildiğine işaret etmektedir. Birbirinden oldukça geniş bir diazoma ile ayrılmış iki *kavea*dan oluşan tiyatronun ana girişleri kuzey ve güney yöndedir. Bunlardan başka ortadaki *diazomaya* her iki yönden açılan *vomitorium* girişleri de mevcuttur. Diğer yandan kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerde üst *diazomaya* çıkışı sağlayan merdivenler de bulunmaktadır. Tiyatronun batı yönünde sahne binası yükselir. Sahne binasının *kaveaya* bakan ön cephesi girland frizleri, figürlü ve bitkisel kabartmalarla hareketlendirilmiştir. Tiyatronun iç kısmının kazıları tamamlanmış ve hazırlanan proje çerçevesinde 2023 yılından itibaren restorasyon uygulamaları sürdürülmektedir.

Resim 10- Gymnasium-Hamam Yapı Kompleksi.

Resim 11- Kent Merkezi Doğu Bölüm.

Resim 12- Tiyatro.

Tlos Antik Kenti merkezinde rahatlıkla gezilip görülebilen kamu yapıları dışında çevrede, vadi aralarında ve tepe sırtlarındaki zengin bitki örtüsü arasında gizlenmiş çok sayıda başka arkeolojik kalıntı da bilinmektedir. Dolayısıyla Tlos Antik Kenti araştırmaları sadece kent merkeziyle sınırlı tutulmamış; kentin şehircilik anlayışının yorumlanması adına yakın çevredeki alanlarda yüzey araştırmaları da ya-

pılmaktadır. Akdağlar'ın zirvesinden başlayıp Eşen Vadisi'ne kadar uzanan engebeli yamaçlarda tespit edilen ve Tlos'un tarihi, siyasi ve sosyo-ekonomik hayatının özünü oluşturan bu kalıntılar "Eşen Vadisi" ve "Dağlık Teritoryum" olmak üzere iki farklı bölgede yoğunluk göstermektedir (**Res. 13**).

Tlos Antik Kenti'nin batı yönündeki ovalık alan Eşen Nehri'nin getirmiş olduğu alüvyonlarla oluşmuştur. Genelde tarımsal amaçlı kullanılan bu düzlük batı yönden kıvrılarak akan Eşen Nehri ile sınırlanır. Eşen Nehri'nin doğu yakasındaki bu düzlükte güneyde Kadıköy Beldesi ile kuzeyde Seydikemer İlçesi arasında kalan bölgede sırasıyla Küçük Höyük, Büyük Höyük, Yanık Höyük, Seykirciler Höyüğü, Kisle Yerleşimi, Girmeler Höyük ve Güler Höyük yerleşimleri bulunmaktadır. Yapılan kapsamlı araştırmalar tepeciklerin geçmişi prehistorik çağlara uzanan höyük yerleşimleri olmadığını göstermiştir. Sadece Girmeler'deki mağaraların önünde farklı dönemlere ait üst üste yerleşim katmanlarından oluşan bir prehistorik höyük yerleşimi bulunmaktadır (**Res. 14**). Eşen Vadisi boyunca belli aralıklarla kuzey-güney istikametinde sıralanmış höyük tarzı yükseltilerin üzerinde görkemli tarihi kalıntılar bulunmamaktadır. Genelde basit bir mimari yapı düzenlemesi gösteren çiftlik tarzı yerleşim kalıntıları en erken Hellenistik Dönem'e tarihlenir.

Tlos Antik Kenti'nin kuzey, güney ve doğusundaki dağlık bölgelerde bulunan yerleşim alanları ise Eşen Vadisi'ndeki tepecikler üzerinde konumlanmış çiftlik yerleşimlerinden farklılıklar göstermektedir. Doğal sur görevi gören dik kayalıkların yer aldığı topografya dağınık bir yerleşme düzenini zorunlu kılmış ve böylece savunma sistemleri adına da kolaylıklar sağlanmıştır. Bu yerleşimlerin geçit vermez dağlık arazi yapısına ek olarak doğu yönden Akdağlarla korunması askeri açıdan bir üstünlük sağlamaktadır. Aynı zamanda buradan batı yöndeki Eşen Ovası'na hakim görüş alanına sahip olunması da askeri yönden

Resim 13- Tavabaşı Mevkii Dağlık Teritoryum.

Resim 14- Girmeler Mağara ve Höyük Yerleşimi.

başka bir avantaj sunmaktadır. Ayrıca dağlık teritoryum yerleşimlerinde yoğunlukla tespit edilen sur ve gözetleme kuleleri gibi yapılar ilk bakışta bu bölgelerin daha çok askeri amaçlı kullanıldıklarına işaret etmektedir. Bundan dolayıdır ki bu yerleşimler aynı zamanda antik yol güzergahları üzerinde konuşlanmıştır. Diğer yandan bu yerleşim alanlarında askeri amaçlı yapıların dışında sivil karakterli, dinsel işlevli ve ekonomiye ilişkin kalıntılar da tespit edilmiştir. Böylece dağlık bölgede bulunan bu yerleşimlerin sadece Tlos'un askeri gücünün sembolü olmadığı aynı zamanda ekonomik kaynakları arasında da önemli bir yer tuttuğu anlaşılır.

Patara'da dikilen Lykia Yol Klavuz Anıtı'nda belirtildiği üzere Lykia'nın yedi farklı yol güzergahı Tlos Antik Kenti'nde kesişmiş, özellikle dağlık Lykia Bölgesi'ne giden yollar Tlos'dan geçirilmiştir⁸. Bu yolların en önemlileri Tlos-Oinoanda (Seki) ve Tlos-Choma (Elmalı) yollarıdır. Yapılan araştırmalar esnasında bu bölgelerde Lykia Yol Klavuz anıtında belirtilmeyen yeni yol güzergahları da tespit edilmiştir. Örneğin Cemalanı yerleşimi Akdağların yamaçlarından gelen farklı yayla yollarının kesiştiği önemli bir kavşaktır. Yerleşim alanının jeopolitik önemi antik çağlarda da bilindiğinden burada Tlos Antik Kenti'ne bağlı küçük bir askeri yerleşim oluşturulmuştur. Böylece Cemalanı'ndan Kastabara (Darıöz), Kerdebota (Girdev), Choma (Elmalı) ve Komba (Gömbe) istikametine giden yayla yolları kontrol altına alınmıştır. Gerçi Yol Klavuz Anıtı'nda Tlos'dan gelip Choma istikametine giden yayla yolu Kastabara (Darıöz) üzerinden geçtiği özellikle vurgulanmıştır. Dolayısıyla Tlos Antik Kenti'nden gelip Cemalanı üzerinden Kastabara, Kerdebota ve Komba istikametlerine giden yayla yolları Yol Klavuz Anıtı'nda belirtilen Lykia'nın ana yol güzergahları içerisinde yer almamıştır. Benzer bir durumla Tlos Antik Kenti'nin güney yönünde karşılaşılır. Tlos'dan başlayan ve güneydoğudaki Bağlağaç ve Arsa yerleşimlerini birbirine bağlayan yol Kemer Mevkiini aşarak Neisa (Sütlegen) Antik Kenti'ne ve oradan da Komba'ya (Gömbe) ulaşır. Lykia Yol Klavuz Anıtı'ndaki yol güzergahı ise Xanthos-Neisa ve Choma olarak belir-

⁸ Işık vd. 2001, 49.

tilmiştir. Her ne kadar Lykia Yol Klavuz Anıtı'nda belirtilmemiş olsa da bir yandan Cemalanı'ndan diğer yandan ise Kastabara yerleşiminden gelen ve Komba istikametine giden yol güzergahlarının olduğu gözlemlenmiştir. Dağlık alanın topografik yapısı incelendiğinde sözkonusu güzergahların Taşkuzluk Yaylası üzerinden geçtiği görülür. Dolayısıyla Taşkuzluk Yaylası'nda, üzerinde dioskurların ve ana tanrıçanın resmedildiği bir kaya kabartmasının bulunması tesadüfi ve şaşırtıcı olmamalıdır. Bu bölgede böyle bir kabartmanın bulunması ancak buradan geçen bir antik yol güzergahı ile açıklanmaktadır.

Sonuç olarak Seydikemer İlçesi kültürel değerleri bakımından dünyanın en eski ve bilinen en önemli düzlüklerinden bir olan Eşen Vadisi'nin merkezinde yer almaktadır. Tlos Antik Kenti ve teritoryumunda tespit edilen arkeolojik kalıntılar Eşen Vadisi'ndeki yerleşim tarihinin şimdilik Yontma Taş Devri'ne kadar geri gittiğini göstermiştir. Ayrıca avcı toplayıcı topluluk yapısından tarım devrimini gerçekleştirerek yerleşik hayata geçmiş ilk Cilalı Taş Devri insanları Eşen Vadisi'nde de yaşamıştır. Özellikle ticaretin yaygınlaşmaya başladığı Bakır Çağ'da da Eşen Vadisi'ndeki mevcut yerleşimlerin konumlarını devam ettirdiği; Ege ve Akdeniz Havzası'ndaki çağdaş yerleşimlerle yakından ticari bir ilişki kurulduğu gözlemlenmiştir. Daha sonraki Tunç Çağ'da Hitit İmparatorluğu tüm Anadolu'ya egemenlik sağlamıştır. Aynı zamanda Ege'nin karşı kıyısında ise Miken Krallığı hüküm sürmüştür. Her iki uygarlık arasında teritoryal sınırlar bakımından sorunlar yaşansa da yoğun bir ticari ilişkinin olduğu da bilinen bir gerçektir.

Tunç Çağı'nda da önceki dönemlerde olduğu gibi pek çok tarihsel olay yaşanmıştır. Ancak bu dönem daha çok Geç Tunç Çağı'ndaki yaşanmışlarla hatırlanmaktadır. Bunda Homeros'un İlyada ve Odysseia destanlarının büyük bir etkisi olmuştur. Bu destanlarda Homeros, Troia'da doğu ile batı halklarını karşı karşıya getirerek büyük bir savaştan bahsetmektedir. Hatta Homeros'a göre söz konusu savaşın Sarpedon, Glaukos, Pandaros gibi en önemli kahramanları Lykia Bölgesi'nden çıkmıştır. Her üç kahramanın geldiği bölge için Homeros, Batı Lykia'daki Eşen Vadisi'ne işaret etmiştir. Diğer yandan Troia savaşlarına katılmış başka bir kahraman daha bilinmektedir. Homeros sonrasında Troia savaşlarını yeniden yorumlayan İzmirli Quintus, Tlos'lu bir kahraman olan Skylakeus'un Troia önlerinde Akalarla dövüştüğünü bildirmiştir. Ayrıca Quintus savaş sonrasında ülkesine sağ olarak dönen tek kahramanın Tlos'lu Skylakeus olduğunu da belirtmiştir.

Kısaltma ve Kaynaklar

Carruba 1993	O. Carruba, "Dynasten und Städte. Sprachliche und sonstige Bemerkungen zu den Namen auf den lykischen Münzen", <i>Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums, Wien 6-12 Mai 1990</i> , 1993, 11-26.
Erdoğu vd. 2021	B. Erdoğu-T. Korkut-T. Takaoğlu-L. Atıcı-N. Kayacan-D. Guilbeau-M. Ergün, "Late Pleistocene and Early Holocene Finds from the 2020 Trial Excavation at Girmeler, Southwestern Turkey.", <i>Anatolica XLVII</i> , 2021, 299-320.
Çevik 2015	N. Çevik, <i>Lykia Kitabı</i> , İstanbul, 2015.
Işık vd. 2001	F. Işık-H. İşkan-N. Çevik, <i>Miliarium Lyciae. Patara Yol Klavuz Anıtı. Das Wegweisermonument von Patara</i> , Lykia IV, Antalya, 2001.
Korkut vd. 2019	T. Korkut-T. Takaoğlu-K. Sezgin, "Pre-Classical Habitation at Tlos, Lycia", <i>Adalya</i> 22, 2019, 25-44.
Korkut 2015	T. Korkut, <i>Tlos. Akdağların Yamacında Bir Likya Kenti</i> , İstanbul, 2015.
Poetto 1993	M. Poetto, <i>L'iscrizione Luvio Geroglifica di Yalburt</i> , <i>Studia Mediterranea</i> 8, Pavia, 1993.
Takaoğlu vd. 2014	T. Takaoğlu-T. Korkut-B. Erdoğu-G. Işın, "Archaeological Evidence for 9 th and 8 th Millennie BC at Girmeler Cave Near Tlos in SW Turkey", <i>Documenta Praehistorica XLI</i> , 2014, 111-118.